

אוניברסיטת בר-אילן

לשכת רב

הפקולטה למדעי היהדות

הקמפוס

ד פ ש ב ע י

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

מספר 338

פרשת אחרי מות, תש"ס

הערה לשיטת הרמב"ם בטעמי המצוות

פרשת אחרי מות פותחת בדינים המתייחסים לשני השעירים של יום כיפורים, האחד לה', והשני לעזאזל, ומיד לאחריה בא הציווי להביא קרבנות באהל מועד דווקא (ויק' יז ה, ז):

למען אשר יביאו בני ישראל את זבחיהם אשר הם זבחים על פני השדה והביאם לה' אל פתח אהל מועד אל הכהן, וזבחו זבחי שלמים לה' אותם... ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירם אשר הם זנים אחריהם, חקת עולם תהיה זאת להם לדרתם.

מכאן לומד הרמב"ם, שרבות ממצוות התורה, ובעיקר בעבודת הקרבנות, ניתנו כנגד פולחנים אליליים שהיו נהוגים באותו הזמן, ומטרת המצוות היא לשרש את דעות הע"ז (מו"נ ג מו). אך כיוון "שאי אפשר לצאת מן ההפך אל ההפך פתאם" (מו"נ ג לב), שהיו כבר רגילים להביא קרבנות, כמו בפולחן האילי שלמדו במצרים ("כתות מן הצאבה... היו קוראים לשדים שעירים" מו"נ ג מו), לא גזר ה' לאסור קרבנות, אלא ציווה ב"עֲרֵמָה האלקית" לאמץ מנהגים אלו לעבודת ה', וכך להשכיח זכר הע"ז. הרמב"ם מודע לכך שדרוש זמן כדי לקלוט רעיון כה מהפכני, ומוסיף:

ואני יודע שנפשך תברח מזה הענין בהכרח בתחלת מחשבה, ויכבד עליך ותשאלני בלבך ותאמר לי איך יבאו מצוות ואזהרות ופעולות עצומות מבארות מאד והושם להם זמנים, והם כלם בלתי מכוונות לעצמם אבל הם מפני דבר אחר (שם).

במשך הדורות התנגדו רבים לגישת הרמב"ם, וידועים דברי הרמב"ן המבקר את דברי הרמב"ם בחריפות: לדעתו, לא ייתכן שהמצוות ניתנו כאמצעי בלבד, ולא כמטרה בפני עצמה.¹ הרמב"ן שולל ש"יעשו שלחן ה' מגואל, שאיננו רק להוציא מלבן של רשעים וטפשי עולם, והכתוב אמר כי הם לחם אשה לריח ניחוח" (פיה"ת שם), ומוכיח שיש לקרבנות ערך עצמי מתוך כך שקין, הבל ונח הביאו קרבנות לה' עוד בטרם הייתה ע"ז בעולם.

¹ פיה"ת ויק' א ט, ותורת ה' תמימה, עמ' קס"ג-קס"ו, נדפס בכתבי רבינו משה בן נחמן, מוסד הרב קוק תשכ"ג, כרך א.

גישת האברבנאל

האברבנאל² מיישב את גישת הרמב"ם, ומגשר בינה לבין גישת הרמב"ן. הוא מביא מקור לשיטת הרמב"ם מהמדרש, לפיו עצם הבאת הקרבנות וריכוזם באהל מועד נועדו למנוע ולהשכיח את עבודת האלילים מישראל. האברבנאל תמה, כיצד התעלם הרמב"ן ממדרש זה (ויק' כב ח):

ר' פנחס בשם ר' לוי אמר, משל לכן מלך שגס לבו עליו והיה למד לאכול בשר נבילות וטרפות. אמר המלך, זה יהיה תדיר על שולחני ומעצמו הוא גדור. כך לפי שהיו ישראל להוטים אחר עכו"ם במצרים והיו מביאים קרבניהם לשעירם דכתיב: 'ולא יזבחו עוד את זבחייהם לשעירם' (ויק' יז), והיו מקריבין קרבניהם באיסור במה, ופורעניות באות עליהם, אמר הקב"ה יהיו מקריבין לפני בכל עת קרבנותיהן באהל מועד, והן נפרשים מעכו"ם והם ניצולים.

האברבנאל משלב את שתי הגישות ומבאר, שיש במצוות בכלל ובקרבנות בפרט שתי כוונות ששתיהן אמת; הראשונה היא להתקרב לה' ולדבוק בו, והשנייה להתרחק מע"ז ולבטלה. כך כותב גם ר' משה אל אשקר,³ המשיב על השגות ר' שם טוב אבן שם טוב על הרמב"ם בספר האמונות שלו,⁴ ומייחס תירוץ עקרוני זה כבר לר' אברהם בן הרמב"ם.

על כך שיש אמת כפולה בטעמי המצוות, כבר כתב הרמב"ם עצמו ביד החזקה. לדעתו, חובה להשתדל ולהבין את טעמי כל המצוות (הל' מעילה ח' ח'), ובכך שיטתו נוטה מעט מדעת רס"ג בטעמי המצוות. רס"ג מבדיל בין המשפטים – מצוות שכליות "שמחייב אותן העיון" – לחוקים – מצוות שמעיות "שאינן השכל גוזר אותן" (אמונות ודעות מ"ג פ"א), אך שיש ל"רובם עלות חלקיות מועילות" (שם פ"ב). לפי הרמב"ם, "המשפטים הן המצוות שטעמן גלוי... והחוקים הן המצוות שאין טעמם ידוע" (מעילה ח, ח); לפנינו הבדל דק, אך משמעותי. לכן אפשר וחובה למצוא טעמים לקרבנות, למרות ש"כל הקרבנות כולן מכלל החוקים הן" (שם).

בסוף הלכות תמורה (ד, יג) חוזר הרמב"ם ומציין, ש"אע"פ שכל חוקי התורה גזרות הם, כמו שביארנו בסוף מעילה, ראוי להתבונן בהן, וכל מה שאתה יכול ליתן לו טעם תן לו טעם... ורוב דיני התורה אינן אלא עצות מרחוק מגדול העצה לתקן הדעות וליישר כל המעשים". הרי שאין סתירה בין היות מצווה מסוימת גזירה ו"שלא יבעט האדם בהן מפני שלא ידע טעמן" (מעילה ח, ח), לבין החובה לתת לה טעם. ועדיין אין הדברים מובנים בהיגיון הפשוט.

פרשנות ר' צדוק הכהן מלובלין²

חסר זה ממלא ר' צדוק המפרש את פשרת האברבנאל³ כך, ששני צדי האמת הכפולה של הרמב"ם בטעמי המצוות הם שני היבטים של מהות אחת. פירושו זה תואם את גישתו הכללית, שבה הוא משלב נגלה ונסתר ומתאר את מאבק הטוב מול הרע – התורה מול האלילות על גילוייה וצורותיה השונים, כתהליך היסטורי של "זה לעומת זה עשה האלוקים". התגלות התורה לאנושות והשתלשלות ביטויי הכוחות שכנגד עוברים שלבים דומים במקביל. ר' צדוק אינו מקבל את טענת הרמ"א "שחכמת הקבלה היא הפילוסופיא",⁴ ואף אינו טוען שהרמב"ם הפך מחוקר למקובל במועד, אך בכל זאת הוא סבור שדעת הרמב"ם מכוונת לסודות התורה:

² הקדמה לויקרא, פ"ד.

³ תשובות מהר"ם אל-אשקר, הוצאת ס. ל. א. ירושלים, תשובה קי"ז ע' ש"ג.

⁴ פרה 1556, דפוס צילום, ירושלים 1969.

² ר' צדוק הכהן ראבינוביץ מלובלין (תקפ"ג-תר"ס) היה גאון ממשפחת רבנים ליטאית, שבהשפעת ר' מרדכי יוסף ליינר, האדמו"ר מאיז'ביצה, הפך לחסיד ולבסוף נעשה לאדמו"ר. כל הקטעים המובאים כאן בשמו לקוחים מספריו שיצאו בדפוס צילום בחמשה כרכים, הוצאת "יהדות", תשל"ג בני ברק.

³ אף שאינו מזכירה, ודאי הכיר את דבריו בנידון, ועכ"פ הוא מזכיר את תשובת מהר"ם אל-אשקר, צדקת הצדיק ס' מ"ב.

⁴ ספר הזכרונות, עמ' 46.

כמ"ש הרמב"ם במורה נבוכים ובטעמי המצות שלו, שמאחר ויצאו מפה קדוש בודאי הם לבושים חיצוניים לאמיתות טעמי המצות על דרך הסוד.⁵

דהיינו, יש קשר כלשהו בין הנגלה לנסתר, גם אם הכותב - בתנאי, כמובן, שהוא גדול בתורה דוגמת הרמב"ם - אינו מודע לכך. ומכיוון ש"חכמה באומות תאמין", אף בחכמתם של האומות יש גרעין של חכמה אמיתית, אלא שהם עיוותה וכיוונו להשתמש בידיעותיהם כנגד רצון הקב"ה. וכך אומר ר' צדוק:⁶

כי אמת הוא כן, דיש חכמה באו"ה והיינו חכמת אמת, רק שאינו מורגש ללב ואינו תורה להדריך על ידו... ומעשה בראשית ומעשה מרכבה וסתרי פעולות הנבראים בכל מיני חכמות לימודיות דבני ישראל, הוא עצמו אותן חכמות אלוקות וטבעיות לימודיות דאו"ה... וכל חכמתו של משה רבינו ע"ה ידע בלעם מצד החיצוניות.

במיוחד אמורים הדברים לגבי מצרים, שבני ישראל גלו אליה כדי לגאול את התורה:

ואמרו ז"ל שהגדי היה אלהי מצרים לכך נצטוו לשוחטם... (כי שם) היו כל חכמות ועמדו על סודי כל המצות, רק היו חכמים להרע ועשו מטוב רע ולהיפך.¹⁰

ר' צדוק מיישם זאת במפורש לבעייה שבשיטת הרמב"ם בטעמי המצוות וממשיך (שם):

וביאור דבר זה כידוע מה שכתב הרמב"ם במורה נבוכים טעמי המצוות שנתגלו לו עפ"י מה שראה ספרי הצאבא הקדמונים מחוקי הע"ז, וראה שרוב המצוות הם לנגדם... ואמת דבר אבל מה שעשה סבה הוא מסובב, כי ענין התורה הוא לימוד דעת לאדם כיצד יתנהג ולא נבראת תיכף בעולם בעת הבריאה להנהגת אדם וצאצאיו.

הוא ממשיך גם ומבאר כיצד נתגלתה התורה לאברהם באמצעות התבונה האנושית, וגם לחכמי המצרים נתגלו הדברים בעיקרון:

ובאופן שבמצרים הי' כל דבר חכמה ומדע שנתן השי"ת בכח שכל אנושי לדעתו. רק שהם לא זכו ונעשית להם סם המות והי' חכמים להרע והם האומרים לרע טוב כו' כנ"ל מהרמב"ם. דאצלם כל העבירות מצות שהם השיגו בחכמתם ג"כ כל ענייני המצוות כולם התוריות ג"כ, והתחכמו לדעת ענין הכלאים והדם וכיוצא. רק שענין התורה הוא להזהיר האדם שיה' דבוק בחיי עד ובלתי משקע בחיי שעה של עוה"ז. והם תשוקת לבם ממש להיפך להשתדל בתשוקות והצלחות המדומות של עוה"ז ככל האפשר, ולכך הם נשתמשו בחכמתם לצורך הצלחת העוה"ז לבדו, ושבו אצלם כל המצוות עבירות והעבירות מצות. אבל משה ובני ישראל שהיו במצרים והשיגו ג"כ חכמה שנתן השי"ת בהם, השתמשו בחכמתם לרצון השי"ת והשיגו על ידי זה התורה.¹¹

עפ"י ר' צדוק, הפולחנים האליליים עצמם אינם סתם מנהגים שאימצו עובדי האלילים באקראי, אלא נבחרו במכוון כדי להפר את רצון הבורא, מתוך ידיעה עמוקה בסודות הבריאה ובכוחות הנפש של האדם. גם אם אין אנו מבינים בפרוטרוט את משמעותו של פולחן זה או אחר

⁵ ליקוטי מאמרים, עמ' 207.

⁶ שם, עמ' 109.

¹⁰ אור זרוע לצדיק, עמ' 26.

¹¹ שם, עמ' 20.

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע. הוא מופיע באינטרנט באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha>. כדי להצטרף לרשימת המנויים בדואר האלקטרוני על דף פרשת השבוע, יש לפנות לכתובת: listserv@listserv.biu.ac.il. אין לכתוב נושא למכתב. יש לכתוב שורה אחת בלבד, בגוף המכתב: sub parasha-l firstname lastname כאשר first-name ו- last-name הינם השם הפרטי ושם המשפחה של השולח.

וסיבותיו, הרי עצם הידיעה כי נוהג מסוים הנו פולחן אלילי עתיק, חייבת להזהיר שיש בו עניין פסול, וחובה עלינו לשלול אותו. בני ישראל היו צריכים לגלות למצרים כדי לגאול את הניצוצות הללו מהטומאה, והיה זה שלב הכרחי כהכנה למתן תורה; אך ללא מתן תורה לא היו עומדים עליה מעצמם במלוא תוקפה.

לא ברור אם ר' צדוק סבר שהרמב"ם רק מוביל לרעיון הזה או שבעצמו התכוון לכך במודע, אך כתב זאת בצורה מוסתרת, כדי לתת למעיין מקום להתגדר בו.

הרב ד"ר יצחק דב פריז
ירושלים